

РОЗДІЛ 4 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 352.656

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕВЕЗЕНЬ ВАНТАЖІВ АВТОМОБІЛЬНИМ ТА ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Вергун А.О.,
студентка VI курсу юридичного факультету
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Марченко О.В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті наведена характеристика та порівняння двох видів транспорту, якими здійснюються перевезення вантажів, а саме: автомобільний та залізничний транспорт, зокрема вказуються їх переваги та недоліки. Автор визначає правове регулювання вказаних перевезень та цивільно-правову відповідальність у разі порушення договору перевезення.

Ключові слова: договір, перевезення, автомобільний транспорт, залізничний транспорт, переваги та недоліки, правове регулювання, цивільно-правова відповідальність.

Вергун А.А., Марченко О.В. / СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕВЕВОЗОК ГРУЗОВ АВТОМОБИЛЬНЫМ И ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫМ ТРАНСПОРТОМ / Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина

В статье приведена характеристика и сравнение двух видов транспорта, которыми осуществляются перевозки грузов, а именно: автомобильный и железнодорожный транспорт, в частности указываются их преимущества и недостатки. Автор определяет правовое регулирование указанных перевозок и гражданско-правовую ответственность в случае нарушения договора перевозки.

Ключевые слова: договор, перевозки, автомобильный транспорт, железнодорожный транспорт, преимущества и недостатки, правовое регулирование, гражданско-правовая ответственность.

Verhun A.O., Marchenko O.V. / COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF GOODS TRANSPORTATION BY ROAD AND RAILWAY TRANSPORT / Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

In this article an author pays attention to the comparative characteristics of goods transportation by road and railway transport, to the legal regulation of these means of transport and civil liability for breach of the carriage agreement. The importance of railway and road transport for the country, its appearance and development have been the subject of the scientific and practical interest.

Furthermore, the author separates aspects of legal nature of responsibility according to agreement in the field of transport. Attention is spared to scientific approaches in relation to determination of civil liability, to objective and subject composition of responsibility in breach of contract of carriage.

Transportation it is one of such activities which are not accompanied by the objects creation of the material world. Among all modes of transport, which do goods transportation, we can identify road and railway transport. The main economical effect which participants get is goods carriage, passengers transportation and etc.

The main idea of this article is to analyze the relationship of the transportation goods by road and railway transport and to order laws, which adjust this relationship.

Legislative regulation of this relationship consist on national laws and international laws, such as Transport Law, The Convention about Civil Liability for damage caused by the carriage of dangerous goods by road, railway and waterway transport and International railway transport agreement, Civil Code, The Convention on Contracts for the International transportation of goods by road.

Key words: contract, transportations, road transport, railway transport, advantages and disadvantages, legislative regulation, responsibility.

За рівнем суспільної значимості транспорт посідає одне з провідних місць у системі суспільних відносин, забезпечуючи матеріальну складову комунікативної системи суспільства. Він забезпечує виробничі і невиробничі потреби матеріального виробництва, невиробничої сфери, а також населення в усіх видах перевезень. Як інфраструктурна галузь народного господарства, транспорт поєднує окремі регіони держави в єдиний політичний та економічний простір. Перевезення – це один із видів діяльності, який не супроводжується створенням яких-небудь предметів матеріального світу. Основний економічний ефект, який сторони одержують в результаті транспортної діяльності, – це переміщення вантажів, пасажирів, багажу й пошти.

Важливість залізничного та автомобільного транспорту для країни, його поява та розвиток неодноразово ставали предметом наукового та практичного інтересу. Такий інтерес відображається не тільки суто у юридичній сфері, а й у технічній, економічній, військовій та інших

сферах. Серед юристів-науковців, які досліджували дану тематику є як сучасні вчені-цивілісти, вчені-транспортники, вчені-господарники, так і дореволюційні й радянські вчені. Зокрема теоретичні розробки проблем, які пов'язані з тематикою роботи, проводилися М. К. Александровим-Дольником, М. І. Брагінським, В. В. Вітрянським, І. В. Булгаковою, О. В. Клепиковою, В. О. Єгізаровим, О. С. Іоффе, К. К. Яічковим, В. В. Луцьом, О. І. Дозорець, М. Л. Шелухінін, Л. Я. Свістуном, Т. Є. Абовою, О. М. Садіковим, Є. О. та іншими.

Узагальнення та аналіз висновків, рекомендацій, які спрямовані на заповнення прогалін у правовому регулюванні правовідносин з перевезення, а також цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань при перевезеннях дають змогу прогнозувати напрям та ефективність подальшого розвитку.

Отже, метою статті є аналіз окремих аспектів правовідносин з перевезення вантажів автомобільним та залізничним транспортом та виявлення особливостей системи

нормативно-правових актів України, що регулюють договори перевезення вищезазначеним транспортом, а також аналіз цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань при перевезеннях.

Процес переходу України до розвинутої ринкової економіки зумовив гостру потребу у створенні певної сприятливої правової бази для розвитку підприємництва в нашій країні. Ринкові умови призвели до посилення конкуренції різних видів транспорту, що ускладнює їх функціонування і утримання кожним із них стабільних позицій на транспортному ринку. Кожний вид транспорту має свої недоліки і переваги, які характеризують їх конкурентні можливості, експлуатаційні, технічні і економічні особливості та умови функціонування. Вибір транспорту для перевезення необхідно здійснювати з урахуванням вимог ринку до умов транспортного обслуговування перевезень вантажів. Визначення сфери використання певного виду транспорту необхідно здійснювати на підставі порівняльної характеристики кожного із них.

Законом України «Про транспорт» [1] передбачено, що єдину транспортну систему України становлять: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування.

Серед усіх видів транспорту, якими здійснюються перевезення вантажів, можна виділити автомобільний та залізничний транспорт.

Перевезення, що здійснюються автомобільним транспортом, регулюються Конвенцією про договори міжнародного дорожнього перевезення вантажів автомобільним транспортом (Женева, 19 травня 1956 року) [2], Законом України «Про автомобільний транспорт» [3], Наказом Міністерства транспорту України «Про затвердження Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні» [4] тощо.

Перевезення, що здійснюються залізничним транспортом, регулюються Конвенцією про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) від 09 травня 1980 року [5], Законом України «Про залізничний транспорт» [6], Статутом залізниць України [7], Угодою про міжнародне залізничне вантажне сполучення (УМВС) [8] та іншими актами законодавства України.

Як вже зрозуміло, транспортування вантажу регулюється великою кількістю нормативних актів, деякі з яких тотожно регулюють як залізничні, так і автотранспортні перевезення, зокрема Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом від 10 жовтня 1989 року [9]; Закон України «Про транзит вантажів» [10], який визначає засади організації та здійснення транзиту вантажів авіаційним, автомобільним, залізничним, морським і річковим транспортом через територію України; Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів» [11], який визначає правові, організаційні, соціальні та економічні засади діяльності, пов'язаної з перевезенням небезпечних вантажів залізничним, морським, річковим, автомобільним та авіаційним транспортом.

Як вбачається із Закону України «Про автомобільний транспорт» від 05 квітня 2001 року № 2344-III [3], автомобільний транспорт – це гаульз транспорту, яка забезпечує задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях пасажирів та вантажів автомобільними транспортними засобами, а пасажирські перевезення – перевезення пасажирів легковими автомобілями або автобусами.

Обираючи засіб доставки товару, варто звернути увагу на п'ять чинників, а саме:

- 1) вид вантажу, який потрібно перевезти;
- 2) відстань і маршрут перевезення;
- 3) фактор часу;
- 4) вартість перевезення;
- 5) рівень безпеки транспортування.

З викладеного стає зрозумілим, що вантажовласники ставлять до доставки вантажу такі вимоги: максимальна надійність, мінімальний час, регулярність, гарантовані строки (в тому числі доставка точно у строк), організація доставки «від дверей до дверей», прийнятна ціна доставки, висока безпека перевезень (забезпечення збереженості вантажу при перевезеннях та під час зберігання), зручність здачі вантажу до відправлення і приймання його при надходженні, наявність різних додаткових послуг, гнучкість обслуговування, супроводження вантажу до пункту призначення, налагоджена система документів, наявність необхідної транспортної тари та пакувальних матеріалів, повне використання вантажопідйомності транспортного засобу.

Автомобільний транспорт має багато переваг порівняно з іншими видами транспорту, чим і пояснюється зростання частки його використання. Зокрема, до переваг здійснення перевезень автомобільним транспортом відносяться висока маневреність, завдяки якій швидко здійснюється перидислокація транспортних засобів; можливість доставки багажу від «дверей до дверей»; швидкість доставки вантажів (у порівнянні з водним і залізничним транспортом); можливість використання у будь-яких видах сполучення; оперативність в організації вантажів. Однак, до основних недоліків вказаних перевезень можна віднести собівартість перевезень, наявність людського фактору, залежність від погодних умов та наявність високого ступеня аварійності.

Із Закону України «Про залізничний транспорт» від 04 липня 1996 року № 273/96-ВР [6] вбачається, що залізничний транспорт – це виробничо-технологічний комплекс підприємств залізничного транспорту, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва і населення країни в перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученнях та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності тощо. А вантаж – це матеріальні цінності, які перевозяться залізничним транспортом у спеціально призначеному для цього вантажному рухомому складі.

На сьогоднішній день транспортування вантажів на далекі відстані залізничними рухомими сполуками є найбільш вигідною операцією у фінансовому відношенні порівняно з іншими видами перевезення. Однак, будь-які перевезення містять як переваги, так і недоліки.

До переваг залізничного транспорту слід віднести економічність, гарантовану збереженість, адже для кожного виду вантажу на залізниці використовується максимально пристосована для безпечного перевезення транспортна техніка – бездахові вагони, платформи з одним або двома ярусами, ізотермічні вагони, цистерни тощо. А пломбування вагонів й інші засоби охорони істотно знижують ризик крадіжок вантажу. Також, однією з головних переваг є те, що залізничні перевезення вантажів не залежать від погодних умов. Залізницею перевозять вантажі різного характеру і товарної форми, тому важливу роль має й велика вантажопідйомність.

«Мінусів» у транспортуванні залізницею практично не спостерігається, але винятком є доставка невеликої партії вантажу на малу та середню відстань. Цю операцію зручніше й дешевше виконувати автотранспортом. Також вантажовідправників не завжди влаштовує строк доставки вантажу залізницею. До переліку недоліків слід додати необхідність значних інвестицій для розбудови та підтримки залізничного господарства у належному стані для подальшого використання.

Учасники процесу транспортування впливають на загальний стан суспільних правовідносин на транспорті

шляхом встановлення, зміни і розірвання відносин між собою. Дестабілізація політичної та економічної обстановки в ряді регіонів, розпад господарських зв'язків, як констатує В. В. Луць [12, с. 248], негативно позначаються на якості перевізного процесу, призводять до крадіжок і псування вантажів, багажу та пошти на транспорті, прострочення доставки їх споживачам та інших правопорушень. У зв'язку з цим, важливу роль покликано відігравати заходи майнової відповідальності за порушення договорів перевезення. Таким чином, поява інституту відповідальності у сфері перевезень є необхідним кроком з точки зору належного забезпечення виконання зобов'язань за договорами перевезень. Особливо важливе місце в такому інституті посідає категорія цивільно-правової відповідальності, яка головним чином спрямована на захист цивільно-правових майнових та особистих немайнових прав, свобод та інтересів приватноправових суб'єктів тощо.

Деякі вчені в своїх працях [13; 14] розглядають лише особливості конкретних форм відповідальності в контексті окремих видів транспорту (наприклад, відшкодування збитків на морському транспорті тощо).

Пропонуємо встановити, хто є суб'єктами цивільних правопорушень на транспорті. Суб'єктами цивільних правопорушень на транспорті є фізичні особи, фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які згідно чинного законодавства наділені відповідним обсягом правосуб'єктності [15, с. 222-227].

Поведінка учасників транспортних правовідносин може виявлятися, як правило, у двох напрямках – у формі дотримання або ж порушення транспортного законодавства та договорних умов [15, с. 295]. Відповідно, наслідки такої поведінки можуть бути як корисними, так і шкідливими.

Правова поведінка суб'єктів транспортних правовідносин – це сукупність правових вчинків (правочинів), які можуть бути як правомірними, так і неправомірними [15, с. 227]. Для правомірної поведінки характерна соціальна корисність, відповідність тим чи іншим чинникам, що зазначені в правових нормах, а наслідки, що настають від такої поведінки, – є позитивними.

Тобто, сторони, під час укладення договорів перевезення, мають право самостійно врегулювати питання цивільно-правової відповідальності за порушення договорних зобов'язань при перевезеннях в умовах таких договорів, якщо інший порядок не регламентований ЦК України, іншими законодавчими актами, транспортними кодексами та статутами. Аналогічні норми містяться і в транспортних кодексах, статутах і т.д. Однак, як зауважує І. В. Булгакова [13, с. 68], дану норму реалізувати фактично неможливо в силу обов'язковості типових форм договорів на транспорті (наприклад, товаро-транспортні накладні, квитанції, квитки тощо).

Вважаємо за необхідне характеризувати особливості цивільно-правової відповідальності за порушення договорних зобов'язань при перевезеннях автомобільним та залізничним транспортом. Цивільно-правова відповідальність сторін за договором перевезення – це різновид загальної цивільно-правової відповідальності з особливостями, властивими цим договорам, внаслідок однорідності діяльності різних видів транспорту з надання послуг у формі переміщення вантажів, пасажирів, пошти тощо.

Відповідно до положень глави 64 ЦК України [16], у разі порушення зобов'язань, що випливають із договору перевезення, сторони несуть відповідальність, встановлену за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено цим Кодексом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами). ЦК України встановлена відповідальність перевізника за ненадання транспортного засобу і відповідальність відправника за невикористання наданого транспортного засобу, відповідальність перевізника за прострочення доставки вантажу, відповідальність переви-

зника за втрату, нестачу, псування або пошкодження вантажу, багажу, пошти.

Розглядаючи цивільно-правову відповідальність залізниць, треба взяти до уваги Статут залізниць України від 06 квітня 1998 року № 457 [7], який визначає обов'язки, права і відповідальність залізниць, а також підприємств, організацій, установ і громадян, які користуються залізничним транспортом. Дія Статуту поширюється на перевезення залізничним транспортом вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу і пошти, у тому числі на перевезення вантажів, навантаження і розвантаження яких відбувається на залізничних під'їзних коліях незалежно від форм власності, які не належать до залізничного транспорту загального користування.

За договором залізничного перевезення вантажу залізниця зобов'язується доставити ввірений їй вантажовідправником вантаж у пункт призначення в зазначений термін і видати його одержувачу, а відправник зобов'язується сплатити за перевезення встановлену плату. Вантажовідправники несуть відповідальність за всі наслідки неправильності, неточності або неповноти відомостей, зазначених ними у накладній.

Так, залізниця звільняється від відповідальності, якщо: вантаж прибув у справному вагоні (контейнері) і зі справними пломбами відправника або на справному відкритому рухомому складі без перевантаження в дорозі, зі справною захисною маркіровкою або справною зв'язкою чи за наявності інших ознак, які свідчать про схоронність вантажу; нестача, псування та пошкодження сталися внаслідок природних обставин, пов'язаних з перевезенням вантажу на відкритому рухомому складі; вантаж перевозився в супроводі провідника, вантажопровідника або вантажоодержувача; нестача не перевищує норм природної втрати.

У зазначених випадках на залізницю можна покласти відповідальність за несхоронність вантажу, якщо пред'явник претензії доведе, що втрата, нестача, псування чи пошкодження вантажу сталися з вини перевізника. Отже, у цих випадках діє презумпція відсутності вини перевізника, що не позбавляє пред'явника претензії доводити протилежне. Так, при перевезенні вантажу в супроводі провідника всі заходи щодо забезпечення схоронності вантажу, крім перевізника, повинен вживати й провідник, але і в цьому разі пошкодження вантажу може статися внаслідок сильного поштового вагона локомотивом, тобто з вини перевізника, проте це слід документально довести.

Відповідальність за невиконання договору перевезення вантажів автомобільним транспортом також регулюється ЦК України, Законом України «Про автомобільний транспорт» від 05 квітня 2001 року № 2344-III [3] та Наказом Міністерства транспорту України «Про затвердження Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні» від 14 жовтня 1997 року № [4], яким визначено, що Правила перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні визначають права, обов'язки і відповідальність власників автомобільного транспорту – Перевізників та вантажовідправників і вантажоодержувачів – Замовників.

Вся системність та складність транспортних відносин зумовлює існування ще багатьох видів договорних конструкцій, пов'язаних з перевезеннями, кожна з яких характеризується своїми особливостями, в тому числі і особливостями цивільно-правової відповідальності за їх порушення, які потребують дослідження в кожному окремому випадку.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, варто ще раз наголосити на твердженнях, які головним чином пов'язані з темою даної статті: автомобільний транспорт – це галузь транспорту, яка забезпечує задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях пасажирів та вантажів автомобільними транспортними засобами. Транспорт – одна з найважливіших інф-

раструктурних галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі й невиробничі потреби народного господарства і населення в усіх видах перевезень. Велике значення має транспорт для зв'язку між галузями народного господарства, сприяє суспільному територіальному поділу праці, є активним фактором формування економічної спеціалізації господарства окремих районів, неможливою без обміну продукцією. Транспорт повинен сприяти якнайшвидшій інтеграції України в загальноєвропейську економічну систему, що потребує створення залізничних та автомобільних шляхів з центральних частин Західної Європи – у країні СНД, з північної Західної Європи – у країні Близького Сходу.

Порівнявши два види перевезень, неможливо визначити, який з цих видів кращий, адже автомобільний транспорт є більш новим у порівнянні із залізничним: перші автомобілі з'явилися наприкінці XIX століття. Варто зазначити, що вантажні автомобілі перевозять нині практично всі види вантажів, але навіть на великих відстанях (до

5 і більше тис. км) автопотяги (вантажівка-тягач і причіп або напівпричіп) успішно конкурують із залізницею при перевезенні цінних вантажів, для яких критична швидкість доставки, наприклад швидкопсувних продуктів. Головною перевагою автомобільних перевезень є можливість доставки вантажу «від воріт до воріт» («від дверей до дверей»).

Не зважаючи на достатню кількість нормативних актів, що регулюють договори перевезення, окремі норми цих актів або дублюють одна одну, або частково регулюють це питання, або суперечать одна одній чи є неточними. Загальне правило про відповідальність за зобов'язаннями, що впливають із договору перевезення, сформульоване в ЦК України стосовно перевезень, що здійснюються усіма видами транспорту, полягає у наступному: у разі порушення зобов'язань, що випливають із договору перевезення, сторони несуть відповідальність, встановлену за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено ЦК України, іншими законами, транспортними кодексами (статутами).

ЛІТЕРАТУРА

1. Про транспорт : Закон України від 10 листопада 1994 року №232/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>
2. Конвенція про договори міжнародного дорожнього перевезення вантажів автомобільним транспортом від 19 травня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_234
3. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05 квітня 2001 року №2344– III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2344-14>
4. Про затвердження Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні : Наказ, Міністерства транспорту України від 14 жовтня 1997 року № 363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0128-98>
5. Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) від 09 травня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_291
6. Про залізничний транспорт : Закон України від 04 липня 1996 року № 273/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80>
7. Про затвердження Статуту залізниць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06 квітня 1998 року № 457 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF>
8. Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення (УМВС) від 01 листопада 1951 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_011
9. Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом від 10 жовтня 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_837
10. Про транзит вантажів : Закон України від 20 жовтня 1999 року № 1172-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1172-14>
11. Про перевезення небезпечних вантажів : Закон України від 06 квітня 2000 року № 1644-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1644-14>
12. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності : навч. посіб. – 2е вид., перероб. і допов. / В. В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
13. Булгакова І. В. Транспортне право України : Академічний курс : Підручник для студентів юридичних спец. вищ. навч. закл. / І. В. Булгакова, О. В. Клепікова. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 536 с.
14. Булгакова І. В. Особливості відповідальності сторін за договором залізничного перевезення вантажів / І. В. Булгакова // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 4. – С. 207–212.
15. Транспортне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / М. Л. Шелухін, О. І. Антонюк, В. О. Вишневецька та ін. / за ред. М. Л. Шелухіна. – Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 896 с.
16. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>